

DR. habil. VONYÓ JÓZSEF c. egyetemi tanár

PTE BTK Történettudományi Intézet, H-7624 Pécs, Rókus u. 2. (M ép. II. em. 212.)
Tel.: 72/503-642, 72/501-500/3515, 3519; Fax: 72/501-565; E-mail: vonyo.jozsef@pte.hu
Lakás: H-7632 Pécs, Esztergályos J. u. 8. III/10. Tel.: (72) 450-250, (30) 216-1114

Opponensi vélemény

Karsai László:
Szálasi Ferenc
Politikai életrajz
c. doktori disszertációjáról

Karsai László eddigi munkásságával – monográfiáival, forrásközléseivel, Magyarországon és külföldön megjelent tanulmányival, illetve konferencia-előadásával, továbbá elsősorban a magyarországi holocaust-kutatás érdekében kifejtett tudományszervező munkájával – már korábban teljesítette az MTA doktori követelményeket. Számos forrásközlésével és tanulmányával pedig megalapozta egy Szálasi-életrajz megírását.

Karsai kézírata hiánypótló munka, mely a harmincas-negyvenes évek egyik legbefolyásosabb magyar szélsőjobboldali személyisége politikai életrajzaként jelentős hozzájárulást jelent a korszak magyarországi viszonyinak mélyebb megismeréséhez és pontosabb, árnyaltabb értékeléséhez. Különös tekintettel arra, hogy Szálasi Ferenc (1) hosszú évekig a politikai élet periferiájára szorulva is képes volt a magyar társadalom jelentős hányadának politikai nézeteit befolyásolni, illetve mozgalma mögött felsorakoztatni, (2) a háború utolsó hónapjaiban pedig miniszterelnökként, majd nemzetvezetőként meghatározó szerepe volt az ország sorsának tragikus alakulásában.

I. Ezt biztosítják a **disszertáció erényei**

1. A szerző kiterjedt és szisztematikus alapkutató munkát végzett, mely során számos, a témakör eddigi tárgyalása során nem hasznosított, illetve nem is ismert forráscsoportot tárt és dolgozott fel. A magyarországi központi és budapesti forrásörző intézmények mellett vidéki levéltárak (Baranya, Csongrád, Heves, Somogy megyei levéltárak, Veszprémi Püspöki Levéltár), illetve külföldi archívumok (National Archives and Record Administration – Washington, D. C., Yad Vashem – Jerusalem) anyagait

is kutatta. E kutatómunka eredményeként lehetővé vált Szálasi tevékenysége és a hungarista/nyilas mozgalom története számos nyitott kérdésének megválaszolása, illetve korábbi hibás tényállítások, következtetések, sztereotípiák korrigálása. Hiányérzetet e tekintetben csak az kelthet az olvasóban, hogy Szálasi és a Harmadik Birodalom (NSDAP) vezetésének ambivalens viszonya szükségessé tette volna a kérdéskör német levéltári forrásainak feltárását is, vagy legalább azok német szakirodalmi feldolgozásának alaposabb felhasználását. Ennek hiányát csak részben pótolja a *Wilhelmstrasse és Magyarország, 1933–1944* c. kötet következetes citálása. Annak dokumentumai ugyanis „csak” a magyarországi német megbízottak Szálásiról és politikájáról alkotott véleményeket tükrözték, de nem ismerhetők meg belőle, hogy azok miként befolyásolták a berlini döntéshozóknak, mindenekelőtt Hitlernek a Nyilaskeresztes Párttal és vezetőjével kapcsolatos álláspontját, s utóbbiak milyen véleményt formáltak róluk.

2. Karsai – helyesen – a mozgalom történetének részletekbe menő ismertetésével együtt tárgyalja Szálasi életrajzát. Olyan időszakokban is, melyekben a pártvezetőnek – börtönbüntetését töltvén – nem volt lehetősége közvetlenül befolyásolni a párt szervezeti életét és mindennapi politikai tevékenységét. Így a hungarista mozgalomról és pártjairól is számos fontos új ismerethez juthat a kézirat olvasója.
3. Külön kiemelendők azok az információk, melyek új tudományos eredményeket képeznek, s ezzel alkalmassá teszik a disszertációt az MTA doktora cím elnyerésének megalapozására.
 - a) A dolgozaton végighúzódik egy fontos szál: Szálasi személyiségjegyeinek, illetve az ezeket kifejező események, sztorik ismertetése. Karsai sokoldalúan láttatja hősét: jellemzésére egyaránt megszólaltatja családtagjait, katonatársait, mozgalmának vezetőit és tagjait, politikai ellenfeleit és a hatóságok képviselőit. A bőségesen sorolt részletek – az ellentmondásos megnyilatkozásoktól, a szokatlan szófordulaton, illetve szóhasználaton, az életvitel elemein, a börtönökben és a társasági életben tapasztalt magatartásán át a mozgalmán/pártján belül érvényesített irányítómunka módszeréig, eszközrendszeréig –

részben igazolják, részben sok fontos elemmel gazdagítják, árnyalják a Szálasi személyiségéről eddig kialakult portrét, s aprólékosan mutatják be az életpálya teljes ívének meghatározó és kevésbé fontos részleteit a születéstől a kivégzésig. Ennek keretében számos, Szálasi politikai pályáját és nézeteinek alakulását befolyásoló momentumra tér ki elemző módon. Így például arra, miként hatott származása a „faji” kérdéstről formált nézeteire. Mindebből pontos képet alkothattunk Szálásiról – a családtagról, a katonáról, a pártvezetőről, a hatalmat gyakorló politikusról és a magánemberről egyaránt. Ezek összegző értékelése azonban csak vázlatosan történik meg a kézirat végén. A kiadandó könyvben indokolt lenne egy – a most olvasható összegzésnél alaposabb elemzést tartalmazó – fejezet beiktatása, melyben a részletek közötti szálakat összefűzve ad a szerző az olvasó által könnyen értelmezhető totálképet a „nemzetvezető” személyiségéről és annak politikai hatásairól.

- b) A dolgozat legértékesebb részei közé tartoznak azok a fejezetek, melyekben Szálasi ideológiai nézeteit, programalkotó tevékenységét elemezte a szerző. A hungarizmus tartalmi elemeiről és jellegéről, a szélsőjobboldali politikus államfelfogásáról és államszervezési elképzeléseiről, gazdaságpolitikai megfontolásairól és külpolitikai elgondolásairól minden eddiginél átfogóbb és teljesebb képet adott. Különösen fontos Szálasi zsidókérdésben vallott nézetei alakulásának és az e téren bekövetkezett változások okainak jól adatolt, részletes és plasztikus leírása. Ezzel alapozta meg a Szálasi-rendszer zsidópolitikájának tárgyalását. E két tematikus alfejezet meggyőzően bizonyítja, hogy az aszemitává vált Szálasi – a máig meglehetősen elterjedt nézetektől eltérően – részben a személyiségéből adódó szuverenitását hangsúlyozva, részben gazdasági racionalitásra hivatkozva Hitlertől és a magyarországi szélsőjobboldali politikusok jelentős részétől eltérő álláspontot képviselt az általa is kritikusnak tartott kérdés megoldási módozatairól. S ez még a megszálló hatóságok követeléseinek egy részének időnkénti elutasítását is eredmé-

nyezte a hatalmat gyakorló nemzetvezető részéről. Aligha helytálló azonban a szerzőnek az a megállapítása, hogy a zsidóság ellen a nyilas uralom időszakában elkövetett atrocitásokkal kapcsolatban Szálasit csak azért terheli felelősség, mert rendszere nem tudta fenntartani a rendet (353. old.). A „rendetlenkedőket” ugyanis minden biztonnyal vezérük évek óta hangoztatott zsidóellenes kijelentései is készítették, bíztatták a túlkapások elkövetésére.

c) Számos, eddig ismeretlen részletet tárt fel Karsai Szálasiz mozgalomának és pártjainak szervezetével, vezetésével, a vezetők közötti kapcsolatokkal és általában működési feltételeivel, a mindenkori kormányzat és a hatóságok róluk kialakított állásfoglalásaival, őket érintő, sújtó intézkedéseivel kapcsolatban. Közülük példaként néhány momentumot emelünk ki.

- Karsai a disszertáció önálló fejezetében tett kísérletet Szálasiz pártja társadalmi bázisa összetételének vázolására. Igaz, ez inkább csak a kérdés vizsgálatára alkalmas nyilvántartások feltárását, s a bennük rejlő lehetőségek felvillantását jelenti, a véletlenszerű mintavétel alapján rajzolt kép ugyanis – a módszer kifogásolható volta miatt – nem tekinthető hitelesnek. Az adatbázis feldolgozása időt rabló, alapos munkát igényelne, ami nem lehetett a disszertáció funkciója, ezért szerencsésebb (és elegendő) lett volna az, ha pusztán jelzi e lehetőséget. Mindenesetre így is egy fontos forrásra és a kutatás által feltétlenül elvégzendő feladatra hívta fel a figyelmet.
- A Nyilaskeresztes Párt 1941 utáni meggyengülésének megértését segítik azok a részletek, melyeket a bomlási folyamatról, a párthoz különböző időszakokban csatlakozott szélsőjobboldali csoportok vezetőinek kilépéséről (Pálffy, Baky), illetve kizárásáról (Hubay, Ruszkay) tárt fel a szerző. Különösen tanulságos az ezeket kiváltó párton belüli viták, hatalmi villongások részletes, a különböző álláspontokat ismertető/ütköztető, valamint a távozók mindegyikére történő reagálásainak leírása és Szálasinak

e jelenségekhez való viszonyának vázolása. E fontos eseménysor értelmezését nehezíti, hogy nem olvashattunk hasonlóan alapos ismertetést a szélsőjobboldali pártok 1937–1940 között zajló egyesülési folyamatáról. Az ezt tárgyaló rész (71–75. old.) csupán a kérdés néhány momentumát ismerteti aprólékos részletességgel, a folyamat egészének rendszerszerű áttekintése nélkül, ami korántsem ad magyarázatot sem az egyesülések Szálasiékot erősítő hatásaira, sem a későbbi bomlás okaira.

- Fontos és érdekes részleteket tárt fel Szálasinak
 - a Horthy-audiencia kieszközlésére, illetve
 - a pártja és az NSDAP közötti kapcsolatok megteremtésére, a Hitlerrel történő személyes találkozásratett sikertelen kísérleteiről és azok elutasításának, elhárításának taktika fogásairól.
 - A nyilasok elleni rendőri erőszak, ügyeikkel kapcsolatban a bíróságok rendőri befolyásolása eseteinek részletes és adatolt ismertetése azért is fontos, mert felhívja a figyelmet arra: erős forráskritikával kell felhasználni a rendőrségi jelentéseket, a bírósági ítéletek indoklását, melyeket a korábbi szakirodalom több szerzője gyakran megbízható forrásként kezelt. Ennek ismeretében más megvilágításban kerülhet, ezért a korábbiaktól eltérő értékelést igényel a nyilasok több akciója. Karsai néhány részkérdésben érvényesíti is ezt disszertációjában.
 - A szerző érdeme, hogy külön kitért a párt jelképeinek elemzésére, amit a párttörténetekben gyakran mellőznek, pedig azok nemcsak az adott szervezet jellegéről tartalmaznak fontos információkat, hanem a vezérelv alapján működő pártok irányítóinak személyiségéről, gondolatvilágáról is.
4. Az egész kéziratot jellemzi a részletgazdagság és az egyes részkérdéseknek az eredeti források adataira épülő tárgyalása, amit Karsai következetes, precíz és szakszerű hivatkozásokkal dokumentált – a kézirat 390 oldalán található összesen 1658 lábjegyzetben. Számos részkérdésben alkalmazott

gondos forráskritikát. Sorra vette pl. nyilas személyiségek, illetve a különböző lapok megállapításait, alapos kritikával elemezve őket, s ugyanezt tette – mint fent említettük – a rendőrségi, bírósági akták tekintetében is. Hasonlóan járt el a korábbi szakirodalomban olvasható egyes megállapításokkal, értékelésekkel kapcsolatban, sok rész kérdésben derítve fényt az adatok hibás kezelésére s az ebből fakadó téves értékelésekre. Ám a primer források információihoz való ragaszkodás és a részletek ezekre épülő aprólékos taglalása nem csak a disszertáció erényeinek volt forrása. Ebből fakadnak kritikával illelhető/ említendő elemei is.

II. A kézirat hiányosságai

Karsai szakított a hagyományos történetírói módszerrel. Azzal a gyakorlattal, mely szerint a szerző a témakörrel a korábbi szakirodalomban kialakult képből indul ki, azt bővíti, árnyalja az általa feltárt új adatokkal, illetve elemzései révén keletkezett, a régi képet és álláspontokat módosító értékelésekkel, s alkot mind-ezek alapján új szintézist. Kézirata lényegében kizárólag saját alap kutatásainak eredményeit összegzi, a nélkül, hogy az egész korszakra, illetve Szálasi és mozgalma történetének fontos jelenségeire vonatkozóan felvázolná az azokat befolyásoló, meghatározó hazai és nemzetközi feltételeket a releváns szakirodalomra támaszkodva. Ebből fakad néhány fontos módszertani probléma.

1. A disszertáció *nem fordított kellő gondot a téma kontextualizálásra*. Ez esetenként egyszavas vagy néhány szavas utalásokra korlátozódik, s kimerül néhány kortársi megnyilatkozás felidézésében. Ennek következtében több vonatkozásban is nehezíti Szálasi és mozgalma átfogó értékelését, hatásának, sikereinek és kudarcainak megértését, illetve egyes jelenségek pontos értelmezését.

a) A Karsai által újonnan feltárt ismeretek és következtetések újszerűségét is plasztikusabban lehetett volna megjeleníteni, meggyőzőbben bizonyítani, ha kiindulásként a dolgozat elején adott volna összefoglalást, historiográfiai áttekintést a Szálásiról és mozgalmáról a korábbi szakirodalomban alkotott képről. És nem csak egy-egy

részkérdésben utalt volna – egyébként meglapozottan és helyes következtetésekre jutva – más szerzők megállapításainak téves voltára.

b) Szálasi személyiségének, politikája tartalmának és stílusának, illetve hatásának, s mindezt keretbe foglaló mozgalmának/pártjának sajátosságait komparatiztikai módszerekkel lehetett volna igazán plasztikussá tenni. Ez megkívánta volna a jobboldali radikális áramlatok általános áttekintését, illetve a kiemelkedő külföldi képviselőivel (mindenekelőtt a disszertációban joggal többször említett Hitlerrel és Mussolinival), továbbá a harmincas-negyvenes évek többi magyarországi szélsőjobboldali pártjával és vezetőivel történő szisztematikus összehasonlítást, s az ezekből származó tanulságok figyelembevételét Szálasi és mozgalmának minősítése során.

Ennek elmaradása miatt a szerző esetenként hibás következtetésre jutott, más vonatkozásokban az olvasó számára nehézséget okoz egyes események jelentőségének értelmezésében, mi több, a fejlemények követésében. Néhány példa:

- A kellő alaposágú összehasonlítás világossá tette volna, hogy közel sem volt egyedi Szálasinak az az alapállása, mely szerint „népeit megváltó Krisztusnak” tekintette magát, akinek nemes céljait kizárólag az ő általa szervezett mozgalom/párt révén lehet realizálni. Ha más szavakkal és hangvétellel is, lényegében ugyanez fogalmazódott meg a korszak több „vezére” esetében, akik, illetve híveik az általuk vezetett és megfellebbezhetetlen igazságként hirdetett nézeteiket gyakorlatba átültető párt létrehozását a nemzet/faj érdekében tett legfontosabb tettként aposztrofálták. Mindez ugyanis a vezéreszme egyik alapvető, mindenütt érvényesülő eleme. Ezt bizonyította a korábbi szakirodalom eredeti források alapján Hitler (Lásd pl. *Organisationsbuch der NSDAP*. Zentralverlag der NSDAP, München, 1937⁴. 146.; Joachim Fest: *Hitler. Eine Biographie*. Ullstein, Berlin, 2003. 632-639.; Ormos Mária: *Hitler. T-Twins*, Bp. 1994². 246.), Mussolini (Lásd *A Nemzeti*

Fascista Párt. Vallecchi, Firenze, é. n. 69-72.), illetve Magyarországon Gömbös esetében (lásd Gömbös Pártja. A Nemzeti Egység Pártja Országos Központjának dokumentumai 1932-1939). Szerk.: Vonyó József. Dialóg Campus, Bp. – Pécs, 1998. 12, 27, 30, 31, 33. b és 36. sz. dokumentumok). A különböző esetek közötti eltérések elsősorban a szituáció és a feltételek sajátosságaiból, illetve a vezérek más-más személyiségéből fakadtak, de nem módosították a lényegét.

- Ugyancsak a két másik ideológiával és mozgalommal/párttal való elemző összehasonlítást igényelték volna Szálasi kinyilatkoztatásai arról, hogy a hungarizmus magasabb rendű a fasizmusnál és a nemzetiszocializmusnál.
 - Hasonló a helyzet a mozgalom és párt viszonya esetében. Karsai – a szakirodalomban korábban is megfogalmazott állásponttal egyezően – helyesen állapítja meg, hogy Szálasi más kortárs magyar szélsőjobboldali politikusoktól eltérően – egyszerre szervezett pártot és mozgalmat. Ez azonban csak a nemzeti szocialista típusú szervezkedésekre igaz. Jóllehet, más érveléssel és funkcióval, ugyanezt tette Gömbös Gyula és Marton Béla a kormánypárt átszervezése során. Számtalanszor fogalmazták meg, hogy a Nemzeti Egység Mozgalmát hívták életre, a Nemzeti Egység pártja csak annak politikai szervezete. (Lásd pl. Gömbös Pártja. 12, 16, 27, 30. sz. dokumentumok)
- c) A szélsőjobboldali pártok – egyébként is nehezen áttekinthető, követhető – hálózatának és változásainak, illetve az ezeket előidéző, motiváló társadalmi és politikai mozgások kellő alaposágú áttekintése nélkül a kérdést nem ismerő olvasó nem tudja értelmezni és helyesen értékelni sem a különböző pártok és vezetőik Szálasi pártjához történő csatlakozásának, sem Pálffy, Baky, Hubay és mások 1941-ben történő távozásának/kizárásának jelentőségét, s ennek nyomán a mozgalom megerősödésének, majd meggyengülésének okait. Ezt a hiányt nem pótolja a 29-32. oldalon olvasható részleges és vázlatos ismertetés.

d) Különösen kirívó és zavaró a háttér felvázolásának hiánya az ország német megszállása és a nyilas uralom tárgyalása során. Két példa:

- A hatalomgyakorlás hétköznapijainak, aprólékosan taglalt eseményeinek értelmezése és értékelése megkívánta volna a hatalmi struktúra, valamint a megszálló német erők és az új magyar hatóságok viszonyának legalább vázlatos, de a lényegét pontosan megfogalmazó, rendszerező áttekintését. Feltűnő, hogy miközben az olvasó erről a mindent meghatározó elemről nem kap képet, a szerző számos más rész kérdéssel együtt – egyébként helyesen – részletesen ismerteti pl. a „Törvény a Családról” című tervezetet (292–294.).
- A valóságot torzán adja vissza és ezért félrevezető a törvényhozás intézményi rendszerében és személyi összetételében a német megszállást követően bekövetkezett változások említése nélkül Szálasi nemzetvezetői jogkörének 1944. novemberi kialakítása kapcsán ezt írni: „A törvényjavaslatot az országgyűlés alsó- és felsőháza hozzászólás, vita és ellenszavazat nélkül elfogadta.” (272. oldal) A mondat így azt sugallja, hogy Szálasi jogszerűen lett az ország legitim vezetője, pedig a döntést egy erősen megkérdőjelezhető legitimitású országgyűlés hozta, közel sem külső pressziótól mentes feltételek között.

2. Nem ismerhettük meg néhány fontos esemény (pl. Szálasi Sztójay miniszterelnökkel történt tárgyalásainak – lásd. 251. old.) tartalmát, illetve Szálasi azokról (pl. Horthynak, a budapesti zsidók elhurcolását megakadályozó döntéséről) kialakított véleményét.

3. A disszertáció – számos közbevetett, de csak rész kérdésekre, s elsősorban a témával kapcsolatos szakirodalom korábbi elemeire, illetve Szálasi és mozgalmát jellemző forrásokra vonatkozó értékelő megjegyzés ellenére – alapvetően leíró jellegű.

a) Sok esetben elmarad Szálasi szövegeinek, helyzetértékeléseinek kritikai elemzése. Egy példa: Karsai kritikai értékelés nélkül ismerteti Szálasi gazdasági kérdésekben kialakított nézeteit, pedig azok teli

vannak önellentmondásokkal, a szakszerűséget nélkülöző megállapításokkal.

- b) Szálasi politikai életrajza akkor lehet teljes, ha a részletek összegzéseként egy zárófejezetben nemcsak személyiségének vázlatos és részleges összefoglalására kerül sor, hanem történelmi szerepének, a magyar társadalom és az ország életére gyakorolt hatásának elemző értékelésére is. Ez hiányzik a disszertációból.

4. E hiányosságok (okként vagy/és okozatként) azzal is összefüggenek, hogy erősen **foghíjásnak tekinthető a felhasznált irodalom**. A témakör indokolta volna annak bővítését az alábbi témakörökben.

- Magyarország gazdaság- és társadalomtörténetét, valamint a korabeli bel- és külpolitika alakulását, az ország második világháborús szerepét és következményeit tárgyaló munkák jóval nagyobb hányadának tartalmi felhasználására lett volna szükség. (Ezek sorolásától eltekintünk.)
- A nemzetközi összehasonlítás igényelné a kitekintést megalapozó munkákat a jobboldali radikalizmussal kapcsolatos elméleti, egyetemes történeti és a kifejezetten Hitlerrel és Mussolinival foglalkozó gazdag nemzetközi szakirodalom tekintetében is. (A példákat lásd fentebb.)
- Hangsúlyozandó a nemzetközi és hazai antiszemitizmus gazdag irodalmának hiányos felhasználása.
- Különösen feltűnő jó néhány olyan forrásközlés, illetve feldolgozás hiánya, melyek közvetve, de nagyon gyakran közvetlenül is érintik Szálasi és mozgalmainak tevékenységét. Csak néhány fontos példa: *Az Endre-Baky-Jaross-per*. Szerk.: Karsai László – Molnár Judit – Randolph L. Braham. Cserépfalvy, Bp., 1994; Randolph L. Braham: *A magyar holocaust*. Gondolat, Bp. 1981; Vincellér Béla: *Sötét árny Magyarország felett. Szálasi uralma (1944. október – 1945. május)*. Makkabi, Bp. 2003; Kovács Zoltán András: *A Szálasi-kormány belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő,

2009. Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris, Bp., 2001; Uő.: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris, Bp., 2007; Sipos Péter: *Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja*. Akadémiai K., Bp. 1970, Margit Szöllösi-Janze: *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn. Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*. Oldenburg Verlag, München, 1989; Zinner Tibor – Róna Péter: *Szálasiék bilincsbén. A magyar nép nevében I-II*. Lapkiadó Vállalat, Bp. 1986. stb. stb. Feltűnő a tematikával foglalkozó helytörténeti munkák felhasználásának hiánya, pedig több helyen, pl. Zala megyében a nyilas mozgalom működésével és Szálasi országlásának helyi jelenségeivel foglalkozó könyvek, köztük fontos forráskiadványok is születtek (lásd pl. *Dokumentumok Zala megye történetéből 1944–1947*. Szerk.: Káli Csaba és Mikó Zsuzsa. Zalaegerszeg, 1995; Németh László – Paksy Zoltán: *Együttélés és kirekesztés. Zsidók Zala megye társadalmában 1919–1945*. Zalaegerszeg, 2004). Nem is szólva a tanulmányok soráról, melyek közül példaként most csak Szakács Kálmán fontos tanulmányára (A magyarországi fasiszta mozgalmak programjai az 1930-as években. *Múltunk* 1989/3–4. sz. 83–110.) és a *Rubicon* tematikus számára (2004/11. sz. Kik voltak a nyilasok?) utalunk.

- A szerző munkáját segítette volna a történeti biográfiákkal kapcsolatos módszertani irodalom, melynek fontos elemei jelentek meg külföldi és hazai szerzőktől is, pl. az *Aetas*-ban. Szálasi ellentmondásos személyisége, illetve hatásainak mélyebb elemzése megkívánta volna e kérdések legalább néhány alapvető személyiség-lélektani és szociálpszichológiai munka felhasználását – túl a disszertációban idézett szakvéleményeken (Bakody, Erős, Gartner). Különös tekintettel arra, hogy személyiségjegyei nyilvánvalóan döntően befolyásolták mind különböző kérdésekben vallott nézeteinek alakulását, mind politikai gyakorlatát és módszereit.
- Módszertani szempontból a bibliográfiában

- külön kellett volna csoportosítani a forrásmunkaként használt korabeli kiadványokat, illetve a forráskiadványokat és a tényleges szakirodalmat, azaz a későbbi feldolgozásokat;
- külön tételként fel kellett volna sorolni a felhasznált korabeli sajtótermékeket.

5. Szerkezet, szerkesztés

A témakör megkövetelte a kronológiai és tematikus szempontok vegyes alkalmazását, ami minden szerzőnek nehézséget okoz. A megvalósítás Karsai Lászlónak (is) ellentmondásosan sikerült.

- a) Indokolt a tematikus fejezetek elkülönítése a kronológiai elv alapján szerkesztettektől. Nem érthető azonban az, hogy az egyaránt a Szálasi politikai pályájának egészére vonatkozó elemzések közül a zsidókérdést tárgyaló miért különül el a többi négytől. Utóbbiaknak a korai szakaszhoz kapcsolt, de Szálasi kései években leírt gondolatait is feldolgozó tárgyalása miatt nem világos az olvasó számára pl. az, mennyiben és hogyan befolyásolták a gazdaságpolitikával és külpolitikával kapcsolatos nézeteit a gyorsan változó nemzetközi és hazai körülmények, a háború alakulása stb. Ennek következménye pl. az is, hogy magyarázatlanul marad, miért a második világháború idején születtek a nagy „országmentő-országépítő” tervezetek.
- b) A kronologikus fejezetekben Karsai gyakran kitér Szálasi vagy pártja tevékenysége egy-egy tematikus elemének több oldalon történő, előre és visszatekintő kifejtésére. Ez egyrészt a kronológiai rend felbomlását eredményezte, ami nehezíti az olvasó számára az események követését és a közöttük lévő összefüggések felismerését, másrészt elkerülhető(-endő) ismétléseket eredményezett (lásd pl. 21-94., 142-143. oldalakat). Logikailag indokolatlan Szálasi 1938-as bebörtönzése kapcsán az őt fenyegető veszélyt Codreanu 1941-ben történt megölésével, illetve a Vasgárda szétverésével és Szálasi erre vonatkozó későbbi (a népbírószági tárgyaláson is elhangzott) megjegyzéseivel indokolni (157-158. old). Ugyanígy indokolatlan a párttal szemben 1940-1941-ben alkalmazott

hatósági retorziók ismertetésével megszakítani az 1938–1939-es események ismertetését (163–166. old.).

- c) A fejezetek címe több esetben nem fedti a tartalmat. Az „1939: a választás éve” c. fejezet vége (180–186.) kronológiai és tartalmi értelemben is inkább az előző fejezetbe illik. Ezeken az oldalakon is fontos és érdekes, de a fejezet címével logikai-tartalmi kapcsolatban nem lévő momentumokat ismertet a szerző. Az inkoherenca több esetben egy bekezdésen belül is felfedezhető (pl.: 181. old. 2. bek.; 185. old. 1. bek.). E rész egyik tartalmi eleme a Nyilaskeresztes Párt szervezete, mely az itteninél részletesebb és alaposabb ismertetést igényelne, önálló tematikus alfejezetben. A „Nyilas uralom Magyarországon” című fejezet első – más egész fejezetek terjedelmét meghaladó, 20 oldalas – része nem a hatalmi rendszert, hanem a hatalomra való felkészülés időszakát tárgyalja.
- d) Hasonló szerkesztési hibák jellemzik az „A Horthy-audineciára várva” című fejezetet. Csupán két példa: Összefüggéstelenül váltják egymást a Szálasi német politikát megítélő, illetve mentalitását jellemző bekezdések (226–228. old.), melyek sorában olyan hétsoros bekezdés is akad, mely három, egymáshoz nem kapcsolódó témát villant fel (227. old. 2. bek.).
- e) Ugyanígy érthetetlen, miért a német megszállással foglalkozó, lényegében csak a Sztójay-kormány időszakának eseményeit tárgyaló fejezetben foglalkozik azzal a fontos és érdekes jogi problémával, hogy Szálasi miniszterelnökké történt kinevezésével, illetve nemzetvezetővé történt „megválasztásával” semmissé vált korábbi elítélése, illetve annak jogalapja. Ez ugyanis – mint a disszertáció szövegéből is világosan kiderül – csak a nyilas uralom időszakában, a Szálasi által kinevezett minisztériumi tisztviselők előterjesztése alapján, s az általa vezérelt állami szervek döntésével valósult meg.

Ezek a hibák feloldhatók lennének azzal, ha a szerző a hosszú, kronologikus fejezeteken belül tematikus alfejezetekben tárgyalná az egyes részkérdéseket, a fejezeteken és alfejezeteken belül taglalt kérdések közötti logikai kapcsolatokat pedig alaposabban átgondolná.

6. Helyenként zavaró a **fogalomhasználat**.
- a) Ennek egyik legfeltűnőbb megnyilvánulása a „*Szálasi, a gazdaságpolitikus*” fejezetcím. A fejezet tartalma ugyanis eleven cáfolata annak, hogy Szálasit gazdaságpolitikusnak lehetne tekinteni. Ezt igazolja Karsai értékelő mondata is: „*Szálasi rendkívüli magabiztossággal tudott nyilatkozni [...] olyan szakmai kérdésekről, amelyekről mélyebb ismeretei nem voltak.*”
 - b) Megfontolandó az általánosan elterjedt és Karsai által is használt Szálasi- vagy nyilas puccs kifejezés más megfogalmazással történő kiváltása. A máig használatos formula ugyanis erősen felértékeli Szálasi és pártja szerepét az eseményekben, melyeknek valójában nem megvalósítói, hanem haszonélvezői voltak, hisz abban a meghatározó szerepet köztudottan a Magyarországot megszálló Harmadik Birodalom itteni képviselői játszották.
7. Az alapvetően megfelelő stílusban megírt szövegben több helyen tetten érhetőek a *figyelmetlen, pontatlan szöveggondozás* következményei:
- a) bonyolult és rosszul szerkesztett mondatok, központozási és szórványosan helyesírási hibák;
 - b) értelemzavaró, megtévesztő elütések (pl. 2.980.000 szavazat a MÉP-re Budapesten és környékén 1939-ben – 179. old.);
 - c) felesleges ismétlések, melynek legkirívóbb példája egy teljes bekezdés szó szerinti ismétlése egy oldal eltéréssel (lásd 121–122. old.);
 - d) néhány esetben fontos megállapítások, illetve szó szerinti idézetek esetén is elmaradt a forrás megjelölése (lásd pl. Győri József idézett megjegyzését – 339. old.);
 - e) a bibliográfiában és a lábjegyzetekben felbukkanó következetlenségek:
 - számos fontos, a lábjegyzetben hivatkozott forrásmunka nem szerepel a bibliográfiában, illetve
 - a rövidítések pontatlan használata, két esetben a rövidítésgyűjteményekben nem szereplő, fontos forrásmegőrző intézmény jelzése (ICRC Archives – 342. old. 1438. lj.; SBAB – 349. old.

1459. lj.), ami zavarja az olvasó tájékozódását a források ellenőrzésben.

* * *

A kézirat részletekben rendkívül gazdag, **hiteles, fontos és új adatokat tartalmazó**, a tárgyalta problematika mélyebb és pontosabb megismerését segítő, s ezek révén **lényeges új tudományos eredményeket prezentáló szöveg; szuverén alkotás**. Nagyrészt azonban leíró jellegű, s – az egyes apróbb rész kérdésekre vonatkozó értékelő megjegyzésektől eltekintve – hiányzik belőle a szintetizálásra, a jelenség egészének a korabeli magyarországi és nemzetközi viszonyokba történő beágyazásán alapuló mélyebb elemzés.

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy – hiányosságai és hibái ellenére – fontos és aktuális munkát adott be doktori disszertációként Karsai László, ezért a téma és a kéziratban ismertett anyag feltétlenül indokolja az alapos Szálasi-biográfia megjelentetését, a benne foglalt információk széles körben történő megismertetését – a Karsai által megfogalmazott tartalmi elemekkel. Ebben a formában azonban a szöveg nagy része inkább csak a korszak általános nemzetközi és magyarországi folyamatait, Szálasi működésének feltételrendszerét jól ismerő kutatók számára nélkülözhetetlen részismereteket tartalmazó munka, mely nehezen értelmezhető a laikus olvasó számára. Ezért, ahhoz, hogy kiadható legyen, a kézirat alapos újragondolására, logikai átszerkesztésére van szükség. Az opponens ennek segítése érdekében is fogalmazta meg kritikai észrevételeit.

* * *

Összegezve a **kézirat** pozitívumait és hiányosságait, úgy ítélem meg, hogy az – kielégítő szinten – **megfelel a doktori disszertációkkal szemben támasztott követelményeknek**, ennek alapján **javaslom annak elfogadását és a nyilvános vita kitűzését**.

Pécs, 2013. március 31.

Vonyó József